

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas

STUDIJA

SKURSTANČIŲ ŽMONIŲ ĮSISKOLINIMŲ IR JŲ PRIVERSTINIO IŠIEŠKOJIMO PER ANTSTOLIUS PROBLEMA LIETUVOJE

Vilnius, 2016

TURINYS

IŽANGA	3
1. SITUACIJOS APŽVALGA.....	4
2. TYRIMO EIGA	5
3. TYRIMO REZULTATAI.....	7
3.1 SKOLŲ PAPLITIMAS IR DYDŽIAI	7
3.2 ĮSISKOLINIMŲ PRIEŽASTYS: SKOLOS UŽ KOMUNALINES PASLAUGAS, BAUDOS, GREITIEJI KREDITAI.....	8
3.3 PASEKMĖS ŽMONIŲ GYVENIMUI: BENAMYSTĖ IR NEVILTIS	10
3.4 ATSKAITYMAI IŠ ALGŲ:	11
3.5 SKOLŲ GRAŽINIMO KELIAI IR KLYSTKELIAI	13
3.6 NVO TEIKIAMA PAGALBA ĮSISKOLINIMŲ TURINTIEMS ASMENIMS	15
3.7 PRIEMONĖS SITUACIJAI KEISTI.....	16
IŠVADOS	20
SIŪLYMAI.....	22
1 PRIEDAS: ĮSKOLINIMŲ PRIVERSTINIO IŠIEŠKOJIMO PER ANTSTOLIUS TVARKA EUROPOS VALSTYBĖSE	244

IŽANGA

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas (toliau – Tinklas) reiškia susirūpinimą dėl šiuo metu taikomos praktikos, kai vykdomi įsiskolinimų išieškojimai iš minimalaus darbo užmokesčio, pensijų ir kitų periodinių pajamų. Dabartinė tvarka, kai iš minimalaus darbo užmokesčio galima atskaičiuoti iki 50 procentų atlygio, nesuteikia žmonėms realių galimybių gražinti skolas ir neskatina jų dirbti legaliai. Tinklo nariai bei kitos NVO nurodo ir kitus skolų išieškojimo praktikos trūkumus, kurie prisideda prie skurdo spąstų kūrimo – t.y. situacijos, kai skolas turintiems asmenims nepaliekama jokių finansinių paskatų dirbti ar galimybių dirbant pasilikti pakankamą pragyvenimui pajamų sumą. Taip pat akivaizdu, jog skolininkų tarp NVO klientų vis daugėja, tačiau šia tema kalbama nepakankamai. Trūksta detalaus situacijos vertinimo ir pasiūlymų, kaip būtų galima spręsti susidariusią situaciją.

Šia studija norime pažvelgti į priverstinio skolų išieškojimo per antstolius problemą iš skurstančio žmogaus ir su jais dirbančių specialistų perspektyvos. Studiją sudaro tyrimas ir siūlymai esamai situacijai keisti. Tyrimo tikslas – nustatyti, su kokiomis problemomis gražinant skolas dažniausiai susiduria skurdą patiriantys žmonės, ar įsiskolinimų gražinimo tvarka sudaro realias sąlygas gražinti skolas žmonėms, gaunantiems minimalias pajamas, išsiaiškinti sprendimus, palengvinančius skolų gražinimą. Tyrime pateiksime įsiskolinusių žmonių citatas, su jais dirbančių profesionalų nuomonę ir patirtį teikiant pagalbą skolų gražinimo kelyje. Tyrime taip pat pateikiame ir kitų šalių pavyzdžius bei gerąsias praktikas.

Tyrimas atliktas bendradarbiaujant su Vilniaus universiteto Socialinės politikos bakalauro ir magistro pakopos studentais Rūta Senavaityte ir Juliumi Korsakovu, konsultuojant dr. Jekaterinai Navickei. Esame dėkingi visiems tinklo nariams už bendradarbiavimą ir aktyvų dalyvavimą apklausoje. Taip pat dėkojame NVO ir ekspertų koalicijai „Galiu gyventi“ ir VA Caritas laikiniešiams namams už svarų indėlį, rengiant siūlymus. Ypatingą padėką reiškiamo skurde gyvenantiems ir įsiskolinimų turintiems žmonėms, kurie sutiko dalyvauti šiame tyrime.

Asociacija „Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas“ įkurta 2006 metais ir šiuo metu po vienu skėčiu glaudžia 51 nevyriausybinę organizaciją, kurios kovoja su skurdu ir socialine atskirtimi. Tinklo tikslas – stiprinti Lietuvos NVO institucinius gebėjimus ir plėtoti jų bendradarbiavimą su nacionalinės bei vietos valdžios institucijomis, mažinant skurdą bei socialinę atskirtį Lietuvoje.

1. SITUACIJOS APŽVALGA

Antstolių veiklą Lietuvoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas, Lietuvos Respublikos Antstolių įstatymas, Sprendimų vykdymo instrukcija, Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Galiojantys teisės aktai nurodo, kokio dydžio išskaitas antstoliai gali atlikti iš asmens:

- Jei asmuo turi vieną vykdomąją bylą ir gauna minimalų mėnesinį atlyginimą (MMA), iš jo išieškoma 20 proc. nuo MMA;
- Jei asmuo turi dvi vykdomąsias bylas ir gauna minimalų mėnesinį atlyginimą (MMA), iš jo išieškoma 40 proc. nuo MMA;
- Jei asmuo turi tris ir daugiau vykdomųjų bylų ir gauna minimalų mėnesinį atlyginimą (MMA), iš jo išieškoma 50 proc. nuo MMA.

Jei asmuo gauna didesnę nei minimalų mėnesinį atlyginimą (MMA), iš jo išieškoma 70 proc. atlyginimo, neatsižvelgiant į bylų kiekį.

Skolos gali būti išieškomos iš darbo užmokesčio; pensijos; stipendijos; skolininkui priklausančio būsto, kuriame jis gyvena (galima tik tuo atveju, jeigu išieškoma suma viršija 2000 Eur); turto, kuris įkeistas ar yra hipotekoje, jei to reikalauja hipotekos kreditorius ar įkeisto turto turėtojas; skolininkui priklausančio nekilnojamojo turto; skolininkui priklausančių pinigų, turtinių teisių, vertybinių popierių; iš skolininkui priklausančio kilnojamojo turto. Antstoliai skolų išieškoti negali iš bedarbio pašalpos; motinystės/tėvystės pašalpos; socialinės pašalpos; laidojimo pašalpos; kitų tikslinių socialinių išmokų. Jeigu nėra turto, į kurį gali būti nukreiptas baudos išieškojimas, bauda gali būti pakeista nemokamais, ne ilgesnės kaip 400 valandų trukmės, viešaisiais darbais, skaičiuojant vieną nemokamų viešųjų darbų valandą už 6 Eur baudos. Nemokami viešieji darbai skiriami tik darbingiems asmenims (60 - 100% darbingumas). Skola gali būti pakeičiama viešaisiais darbais tik tais atvejais, jeigu bauda yra paskirta baudžiamojo arba administracinio proceso tvarka.

2. TYRIMO EIGA

Tyrimo tikslas – pažvelgti į priverstinio skolų išieškojimo per antstolius problemą iš skurstančio žmogaus ir su jais dirbančių specialistų perspektyvos. Tyrimas buvo atliktas trim etapais: interviu su skurstančiais įsiskolinimus turinčiais žmonėmis, interviu su jais dirbančiais socialiniais darbuotojais, anketinė Tinklo narių ir kitų NVO atstovų apklausa. Žemiau šie etapai yra aprašyti detaliau.

1. Interviu su skurstančiais įsiskolinimus turinčiais žmonėmis

Interviu su nepasiturinčiais žmonėmis, kurie turi (arba turėjo) įsiskolinimų antstoliams. Šios tyrimo dalies tikslas – įsigilinti į žmonių skolų problemas bei jų sprendimo būdus. Iš viso atlikti keturi giluminiai interviu, visų respondentų vardai pakeisi. Pasirenkant respondentus siekėme kuo didesnės jų įvairovės. Interviu dalyvavo neturinti gyvenamosios vietos moteris (Roma), iš įkalinimo įstaigos išėjęs vyras (Petras), mažamečius vaikus auginanti mama (Simona), priklausomybių turinti moteris (Monika). Interviu metu buvo klausiama apie respondentų ir jų artimosios aplinkos patirtį gražinant skolas: skolų susidarymo priežastis, pasekmes, bandymus spręsti problemą, trukdžius, su kuriais susiduriama, ir galimus jų sprendimo būdus. Taip pat buvo klausiama apie apmokamo darbo galimybes turint įsiskolinimų.

2. Interviu su socialiniais darbuotojais

Tyrimo metu buvo atlikti interviu su socialiniais darbuotojais, kurie dirba Tinklo narių nevyriausybinėse organizacijose: labdaros ir paramos fonduose, laikinuosiuose globos namuose, dienos ir užimtumo centruose, ir kt. Respondentų geografinė aprėptis: Vilniaus, Kauno ir Mažeikių miestai. Pasirinktos organizacijos dirba su įvairiomis klientų grupėmis: su žmonėmis, neturinčiais gyvenamosios vietos, su grįžusiais iš įkalinimo įstaigų, turinčiais įvairias priklausomybes, taip pat su socialinės rizikos šeimomis ir kt. Iš viso buvo atlikti penki giluminiai interviu su socialiniais darbuotojais, kurie pasidalijo savo patirtimi apie pagalbos teikimą įsiskolinimus turintiems žmonėms bei išdėstė savo požiūrį į problemos priežastis, sprendimus ir trukdžius. Taip pat buvo teirautasi apie sėkmingus skolų gražinimo atvejus, situacijas, kai problemos nepavyko išspręsti, ir pamokas, kurių galima pasisemti įsiskolinimų problemoms sprendimui.

3. Anketinė nevyriausybinų organizacijų atstovų apklausa

Tyrimas buvo atliktas 2016 m. pavasarį. Apklausoje dalyvavo 53 Tinklo organizacijų atstovų iš visos Lietuvos. 76,9 proc. įstaigų / organizacijų įsiskolinusiems žmonėms paslaugas teikia didžiuosiuose miestuose, 28,8 proc. – kaimo vietovėse. Anketinės apklausos klausimai buvo sudaryti interviu su skurstančiais žmonėmis ir NVO atstovais pagrindu. Anketinės apklausos tikslai: a) išsiaiškinti, kiek aktuali yra problema (kiek yra atvejų, klientų, kokios skolos ir pan.); b) išsiaiškinti, kaip šiuo metu sprendžiamos problemos, su kokiomis kliūtimis yra susiduriama; c) išsiaiškinti įsiskolinimų išskaičiavimo poveikį klientų paskatoms (legaliai) dirbti; d) išsiaiškinti galimus problemos sprendimo būdus.

Atliekant tyrimo etapus, laikomasi anonimiškumo ir tyrimo etikos principų. Tekste neminimi žmonių asmens duomenys bei organizacijų pavadinimai. Kiekybinės apklausos duomenys surinkti internetinės apklausos būdu ir apdoroti statistinių programų pagalba. Tyrimo rezultatai analizuojami remiantis grindžiamąją teorija, o aprašomi pateikiant socialinių darbuotojų komentarus (**SD**), juos pagrindžiant NVO atstovų apklausos rezultatais (**AR**) ir iliustruojant įsiskolinimus turinčių žmonių citatomis (**ITŽ**).

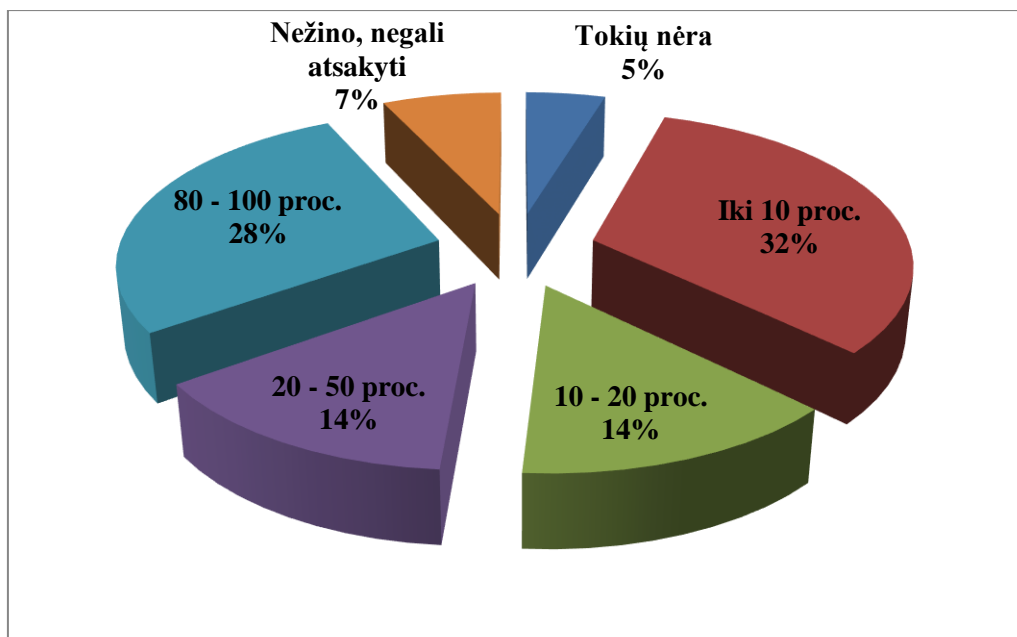
3. TYRIMO REZULTATAI

3.1 Skolų paplitimas ir dydžiai

„Tas žodis antstolis, tai kaip keiksmožodis. Daug kam, daug kam“ (Simona)

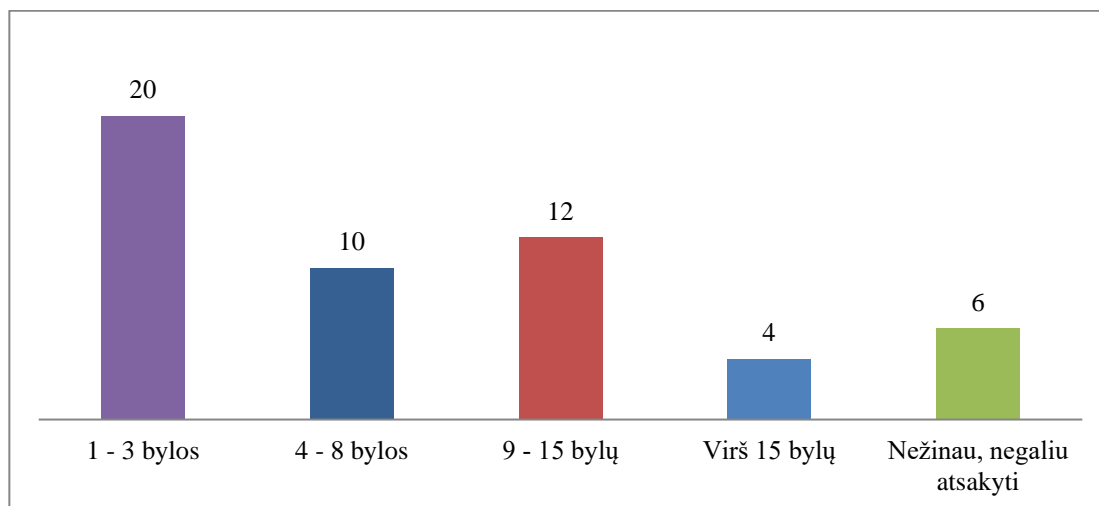
(SD) Interviu metu socialiniai darbuotojai nurodė, jog beveik visi jų klientai susiduria su antstoliais. X labdaros ir paramos fondo darbuotoja teigė: „*Per dvylika metų mūsų veiklos, turėjome tik vieną klientą, kuris neturėjo antstolių.*“ Apklaustieji darbuotojai minėjo, kad skolų dydžiai yra labai įvairūs. Pradedant nuo kelių arba keliolikos eurų – baigiant dešimtimis tūkstančių Eur.

(AR) Iš 53 NVO, dalyvavusių tyrime, tik 5 proc. atsakiusiųjų teigė, kad jų klientai neturi įsiskolinimų (1 diagrama). 32 proc. atsakiusių nurodė, kad iš visų jų klientų, įsiskolinimų turi iki 10 proc. 28 proc. respondentų pažymėjo, kad 80 – 100 proc. jų klientų turi arba turėjo įsiskolinimų, kurie buvo perduoti antstoliams priverstiniam išieškojimui.

1 diagrama. Klientai, kurie per pastaruosius metus turi / turėjo skolų, kurios buvo perduotos antstolių priverstiniam išieškojimui, proc.

Pasak respondentų, vidutinis kiekvieno įsiskolinusio kliento antstoliams perduotų bylų skaičius svyruoja nuo 1 – 3 iki 9 – 15 (2 diagrama). Tiriamieji nurodė, kad dažniausiai pasitaikanti bendra skolų suma yra nuo 1500 iki 3000 Eur., mažiausia 500 – 1500 Eur.

2 diagrama. Vidutinis antstolių bylų skaičius vienam iš įsiskolinusių klientų, proc.

(ITŽ) Didelį įsiskolinimų problemos paplitimą nurodo ir patys skurstantieji. Simona apie įsiskolinimus artimoje aplinkoje teigė: „*Yra, yra žinokite. Jeigu iš tikrųjų tai labai daug*“. Moteris minėjo: „*Su antstoliais problemų daug kas turi, visi nepatenkinti, problemos visiems. Tas žodis antstolis, tai kaip keiksmazodis. Daug kam, daug kam.*“ Įsiskolinimų turintys respondentai mano, kad antstolių priskaičiuoti įsiskolinimų sumų procentai labai dideli, nespėja sumokėti vienu – jau kitos sumos dvigubėja arba trigubėja. Petras dalinosi tokia savo patirtimi: „*Su antstoliais čia yra... Čia ne vien mano nuomonė čia yra daug žmonių Lietuvoje su antstoliais. Čia yra baisu, neįmanoma išsikapstyti, kai tokios sumos nuo antstolių. Pavyzdžiui nuo aštuoniolikos eurų susidaro keli šimtai eurų baudos, tai už ką...?*“

3.2. Įsiskolinimų priežastys: skolos už komunalines paslaugas, baudos, greitieji kreditai

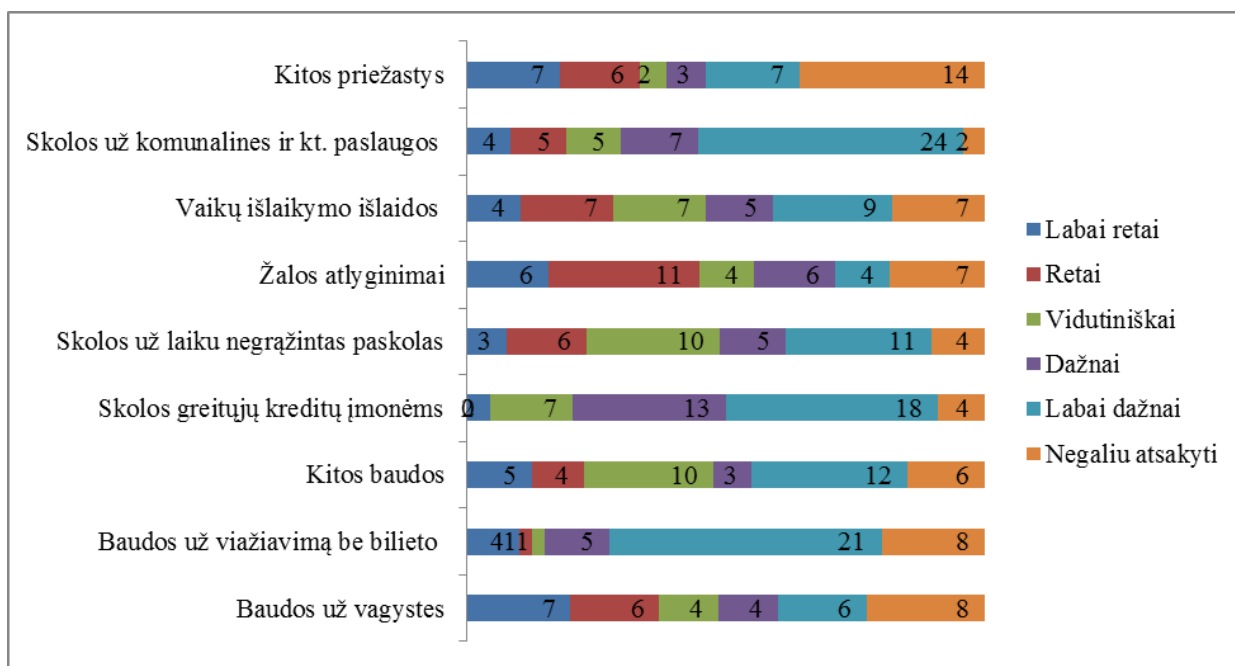
(SD) Kaip ir skolų dydžiai, taip ir priežastys – labai įvairios. Darbuotojai įvardijo šias priežastis: paskolos, administracinių pažeidimų baudos (už vagystes bei alkoholio vartojimą viešose vietose), įsiskolinimai už važiavimą viešuoju transportu be bilietų, „alimentų“ nemokėjimas, greitieji kreditai. Neretai žmonės susiduria su antstoliais dėl greitųjų kreditų, kurie turi didelę palūkanų

normą – reikia gražinti dvigubai arba trigubai daugiau. Dažnai šių skolų nesugebama gražinti laiku ir jos yra perduodamos antstolių kontoroms.

Dažnas atvejis, kai skolos susidaro dėl įmokų už komunalinių patarnavimų nemokėjimą laiku: *„Mūsų moterytė – klientei, liko mamos kambarys, jį paveldėjo po mirties ir ten buvo netvarkingi dokumentai. Kadangi aš pradėjau gilintis, pasirodo ji net negyveno tame kambaryje, o už patarnavimus jai buvo skaičiuojami už šilumą... už šiukšles... už tą kambariuką pinigai. Ir jie augo, augo...“*

Darbuotojai minėjo, kad kartais skolos įgyjamos apgaulės būdu: *„Žmogaus pasą pavogė. Su tuo pasu jaunas žmogus pasiėmė greitąjį kreditą. Tai pats pensinio amžiaus žmogus tikrai jo neėmė ir net nebuvo pats pas darbuotoją“* (aut. past – greitųjų kreditų konsultantą).

(AR) Detalesnis įsiskolinimų priežasčių pasiskirstymas pateikiamas trečioje diagramoje remiantis NVO atstovų apklausa (3 diagrama).

3 diagrama. Įsiskolinimų priežastys

Dažniausiai pasitaikančios įsiskolinimų priežastys yra: skolos už komunalinių paslaugų mokesčius ir kitas paslaugas; baudos už važiavimą be bilieta; skolos greitųjų kreditų įmonėms (3 diagrama).

(ITŽ) Įsiskolinimų turintys asmenys įvardijo įvairias priežastis, kodėl jų skolos perduotos antstoliams, bet iš esmės jos labai panašios į ekspertų vertinimus. Respondentė Roma turi įsiskolinimų antstoliams, nes niekur nedirbo, nemokėjo baudų, kurias „užsidirbo“ už važiavimą

viešuoju transportu be bilieto: „*Na, aš oficialiai nedirbau beveik du metus, buvau išvažiavusi ir vienu žodžiu buvo baudos iš kontrolės, vienu žodžiu turėjau baudų ir perdavė antstoliams. Per du metus susidarė didelės sumos, priaugo procentų*“. Simona pasakojo, kad jos vyras susirgo rimta liga, negalėjo dirbti, socialines pašalpas nuskaičiuodavo antstolių kontoros. Jų pajamos labai menkos, todėl šeima ir turi skolų. Taip pat turi būsto paskolą: „*Šiaip tai aš esu ištekėjusi ir vyrą turiu ir vyras tiesiog... kaip pasakyti, susirgo rimta liga ir negalėjo fiziškai dirbti ir... buvo atleistas ir negalėjo dirbti, o kadangi „stovėjo“ darbo biržoje, pas vyrą dar ten buvo tokie įsipareigojimai, kai darbo birža pravedavo pinigėlius, tai antstolis jau pasiimdavo visus pinigus... <>..“*“.

Roma pasakojo, kad kita įsiskolinimų kaupimosi priežastis – didelės sumos priskaičiuotos už ankstesnių skolų nemokėjimą: „*<>... vien už susisiekimo paslaugas apie tris tūkstančius eurų, na, tai nežinau. Pas mane ten buvo aštuoniasdešimt litų bauda kažkelintais metais, aš nemokėjau ir paskui va...“*“

3.3. Pasekmės žmonių gyvenimui: benamystė ir neveltis

„Skolos – kilpa ant kaklo, kurią belieka tik patraukti“

Kas vyksta, kai žmonės turi įsiskolinimų? Dažnai žmonės dėl savo įsiskolinimų patiria labai skaudžių pasekmių. (SD) Darbuotojai minėjo, jog skaudžiausia pasekmė – **iškeldinimas iš socialinių būstų**: „*Vienas iš tokių pavyzdžių gali būti - socialiniai būstai, buvo bent pora atvejų, kur žmonės iškeldinti iš socialinių būstų už skolas. Jeigu žmogus nesugebėjo išsilaikyti socialiniame būste, tai mažai tikėtina, kad jis išsilaikys nuomodamasis*“. „*Ir galų gale net gi ta pati pasekmė, kad žmonės priversti ilgą laiką gyventi nakvynės namuose, kol jie išsimokės skolas*“. Žmonės ne tik turi milžiniškas skolas, bet tampa ir benamiais. Tokiems žmonėms sunku grįžti į visuomenę, ypač į darbo rinką.

„Tos baudos, nu tos sumos tokios didelės, kad žmonės jau, na jie tiesiog nebenori spręsti tų problemų, nes tai yra beviltiška.“

Darbuotojai pasakoja, jog susikaupus didelioms įsiskolinimų sumos žmonės praranda viltį ir motyvaciją jas gražinti. Ypač tai aktualu, kai problemos yra kompleksinės, susipina su priklausomybėmis, kitomis sunkiomis gyvenimo aplinkybėmis. Darbuotoja (SD) apie priklausomus asmenis: „*Jiems reikia pinigų pavyzdžiui heroinui, ar kitokiems narkotikams, tai jie ištiesai tą darydavo, kurie daro galbūt (vogė)... tos baudos labai didelės... Žinot, kai patenka pas antstolius, tie antstoliai ne vienas būna... Būna ir dešimt ir dvylika ir daugiau... Tos sumos nuo dvidešimt iki penkiasdešimt tūkstančių užaugę yra... Kai kurie net nežino kiek iš tikrųjų*“.

Iš darbuotojų lūpų girdimi tik neigiami žodžiai – „beviltiška“, „sunku“, „kilpa ant kaklo“. Visi apklaustieji minėjo, kad žmonės, susidūrę su antstolių kontoromis bei mokantys dideles sumas – vilties oriai gyventi nebeturi: juos „smaugia“ skolos, jie netenka namų.

3.4. Atskaitymai iš algų

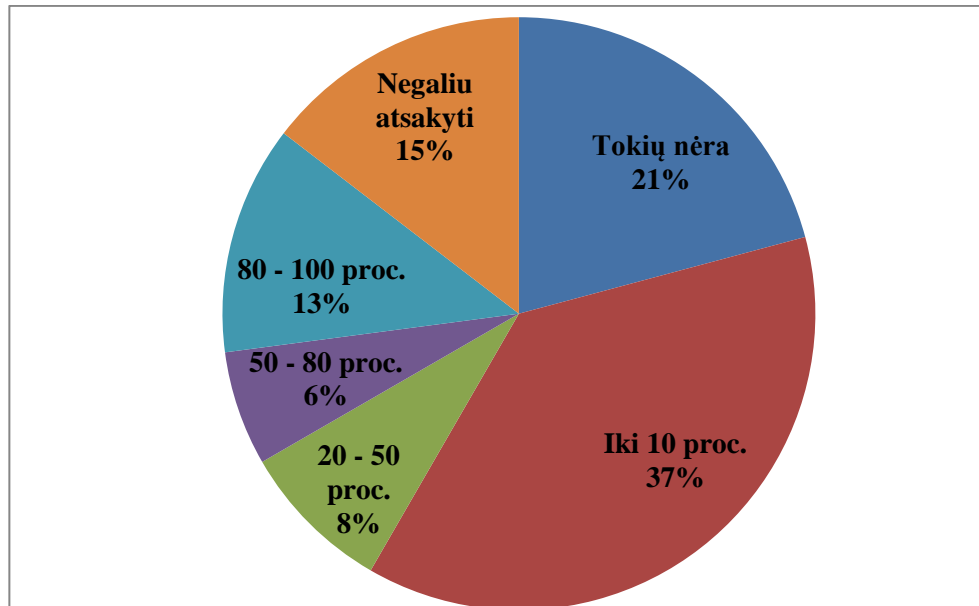
„Dirbčiau už minimalų atlyginimą – algos nematyčiau“

Finansinių paskatų dirbti tarp antstoliams perduotas skolas turinčių nepasiturinčių asmenų yra labai opi problema. Dažnai žmonės nedirba arba neturi motyvacijos siekti geriau apmokamo darbo, nes kuo didesnė alga – tuo daugiau nuskaičiuojama mokesčių. Laikinių globos namų darbuotoja (SD) pasakojo: *„<...> kartais žmogus netgi skaičiuoja, kaip jam labiau apsimoka: jeigu įsidarbina ir gauna minimumą, tai jam nuskaičiuoja pusę algos, jeigu įsidarbina daugiau negu už minimumą, tai ten nuo vienos dalies nuskaičiuoja pusę, nuo kitos septyniasdešimt procentų. Tai žmogus sako, kad labiau apsimoka vos ne dirbti už minimumą, dėl to, kad iš kitos dalies nuskaičiuos beveik viską, o atsakinga darbo specifika, darbo valandos kažkokios kitokios, sudėtingesnės ir taip toliau.“*

Nuteistųjų konsultavimo centro darbuotojai minėjo, kad *„būna variantas, kad žmonės galvoja, kad visai jiems apsimoka viešaisiais darbais atidirbti“*. Tokiu atveju, įsiskolinusiems žmonėms nėra nuskaičiuojamos konkrečios sumos, jie skolas „atidirba“ viešaisiais darbais, pavyzdžiui, tvarko aplinką, šluoja gatves ir pan.

Prašėme (AR) respondentų nurodyti pagrindinius klientų pajamų šaltinius. 88, 5 proc. klientų pajamų šaltinis yra socialinės išmokos arba pensijos. 50 proc. klientų dirba nelegalius darbus, o 36,5 proc. – išlaikomi artimųjų. Net 19,2 proc. žmonių elgetauja. Legalius pajamų šaltinius turi mažiau negu 50 proc. įsiskolinusių klientų. Kodėl vyrauja toks didelis procentas, kuris rodo, jog žmonių pagrindinis pajamų šaltinis yra pensijos bei socialinės išmokos, paaiškina Monika (IŽ): *„<...> jeigu pašalpa gaunu šimtą eurų... 30 eurų jau reikia mokėti už tą bilietą, autobusų bilietus, na, už ką pavalgyt nupirkti, aš nekalbu apie drabužius... o jeigu eiti dirbti, tai viską skola pasiims, nieko neliks. Man dabar geriau iš pašalpos gyventi, jeigu dirbčiau tai tikrai neišgyvenčiau.“*

(AR) Legalius pajamų šaltinius turi mažiau negu 50 proc. įsiskolinusių klientų. Todėl klausėme organizacijų / įstaigų, kokia dalis jų klientų dirba legaliai. Atsakymai pateikiami ketvirtoje diagramoje.

4 diagrama. Asmenys, dirbantys legaliai, proc.

Pasak 37 proc. (AR) apklaustų organizacijose dirbančių respondentų iki 10 proc. klientų dirba legaliai (4 diagrama). 13 proc. organizacijų respondentų pažymėjo, jog 80 – 100 proc. klientų dirba legalų darbą. Kitos 21 proc. organizacijų teigia, kad dirbančių klientų legaliai nėra. Tai - opi problema, nes dirbantys nelegaliai (dažniausiai) nemoka mokesčių valstybei, dalyvauja šešėlinėje ekonomikoje. Tačiau patys žmonės įvardijo, dėl ko nedirba legalaus darbo – įsidarbindami legaliai jie neturėtų pajamų, nes antstolių kontoros nuskaičiuoja labai dideles sumas.

(ITŽ) Apklaustieji nurodė, jog dėl didelės atskaitymų sumos iš algų situacija labai prasta – net dirbant pragyvenimui lieka labai mažai lėšų, tuo labiau gyvenamosios vietos išlaikymui. Taip pat nukenčia žmogiškasis orumas, nes dažnai artimoje aplinkoje patiriamos patyčios. Roma pasakojo: *„Taip ir bandau, jau perėjau į trečią darbą, nes va kelis mėnesius dabar tikiuosi šitoje darbovietėje apsistosiu, nes po šimtą septyniasdešimt antstoliai prašo, laužia ir kai gyveni, sau nieko nelieka... Šimto eurų nelieka, o kai pačiam pragyventi ir gaunasi, kad atsiduri, kad negali niekur išsinuomoti.“*

Tyrimo metu uždavėme klausimą: „Ar sutiktumėte legaliai dirbti 0,5 et. arba 1 et. už minimalią algą?“. Išsiskyrė trys nuomonės: tiesioginis atsisakymas, nes už minimumą dirbti esant dabartinei skolų išskaičiavimo tvarkai neapsimoka; netiesioginis atsisakymas dėl kitų aplinkybių; atviras pasirinkimas dirbti nelegaliai. Tiesioginį atsisakymą dirbti dėl per didelių atskaitymų iliustruoja Petro pasisakymas: *„Na, ir nieko nematyčiau... Tos algos nematyčiau. Neičiau dirbti, neičiau iš tikrųjų, nes nematyčiau, nes pervedi į sąskaitą ir viskas...“*. Monika jam taip pat pritarė, kad taip dirbti tiesiog *„neapsimoka“*.

Netiesioginis atsisakymas dirbti pagrindžiamas kitomis gyvenimiškomis aplinkybėmis iš Simonos lupų nuskambėjo taip: „*Be abejo, nes kitaip niekaip, tai nors kažkas, šį mėnesį tarkime už elektrą moki, dujas ir judi, nes didesnę atlyginimą, žinokite, praktiškai nelabai kas duoda. Na, kaip ir yra tų darbų, aš negaliu sakyti, bet man netinka, nes du vaikai mažamečiai, juos reikia nuvežti į mokyklą, reikia parvežti ir darbo valandos netinka. Kur reikia nuo vienuolikos iki nakties dirbti, tai man netinka ir man toks ribotas sakyčiau darbo pasirinkimas.*“

Trečiasis variantas – nelegalaus darbo pasirinkimas – nestebina didelės šešėlinės Lietuvos darbo rinkos ir didelių atskaitymų iš legaliai gautų pajamų kontekste. Roma sako: „*Na, po truputį, va nelegaliai dirbi ir atiduoti po truputį... <> Norisi sąžiningai po truputį dirbti ir atiduoti, bet jie viską „nuima“ nuo algos septyniasdešimt procentų, sako iš minimumo penkiasdešimt procentų, nesąmonė kažkokia, nežinau, kaip su jais kovoti, neįsivaizduoju. Laksčiau, skundus rašiau, na, ir nieko gero, nei skundų nei nieko.*“

Apibendrinus, galima teigti, kad skurstantiesiems tikrai sunku grąžinti visas skolas, ypač tada, kai didžioji dalis pajamų yra nuskaičiuojama, nebelieka lėšų pragyvenimui, neatsižvelgiama į konkrečią, asmeninę, kiekvieno žmogaus situaciją. Nors dalis respondentų dirba, nė vieno jų nevilioja minimali alga. Didelių atskaitymai kartu su kitomis sudėtingomis gyvenimo aplinkybėmis tampa motyvu nedirbti arba rinktis nelegalų darbą.

3.5 Skolų grąžinimo keliai ir klystkeliai

(AR) Socialiniai darbuotojai minėjo, jog jų klientai, bandydami grąžinti skolas, susiduria ne su viena problema. Paminėtini atvejai, kai kelias skolas administruoja keli antstoliai, dideli bylų vykdymo antstoliams mokesčiai, klientų gebėjimų stoka, sudėtingos procedūros, tokios kaip pažymos apie paramos periodiškumą. Taip pat įvardijama problema – didelė atskaitymų nuo darbo užmokesčio dalis skoloms padengti bei atstovavimo trūkumas tarp kliento ir antstolio. Retesnė skolininkų problema – antstolių teritorinis prieinamumas.

NVO socialiniai darbuotojai taip pat įvardijo priežastys, kurios demotyvuoja grąžinti skokas (1 lentelė). Pagal procentinę dažnį, labiausiai skolas grąžinti demotyvuoja dideli atskaitymai iš algos arba bendra skolų sumą (75 proc.), taip pat išskolinę žmonės mano, kad iš pašalpų arba nelegalių pajamų gyventi labiau apsimoka (64 proc.). Mažiau demotyvuoja kitos aplinkybės (32,6 proc.) – ligos arba negalios, darbo vietų trūkumas.

Priežastys	Dalis, %
Dirbti demotyvuoja dideli atskaitymai iš algos / didelė bendra skolos suma	75,0
Gyventi iš pašalpų / nelegalių pajamų labiau apsimoka, nes nedaromi atskaitymai	64,4
Skolų turėjimas / negebėjimas jų grąžinti pakerta savivertę.	46,5
Kitos priežastys	37,5
Trukdo darbdavių neigiamas požiūris į žmones, kurie turi išsiskolinimą	34,8
Vengiama įdarbinti asmenį dėl papildomų kaštų darbdaviui	32,6
Kitos aplinkybės (negalios, ligos, kvalifikacijos, darbo vietų trūkumo ir pan.)	32,6

1 lentelė. Priežastys, kurios demotyvuoja grąžinti skolas, proc.

(ITŽ) Respondentų klausta, kaip sprendžia išsiskolinimų problemą. Išryškėjo keli pagrindiniai jos sprendimo būdai: persiskolinimas, savarankiškas „kapstymasis“, įskaitant nelegalius kelius, bandymai tartis su antstoliais.

Pirmasis sprendimas – persiskolinti lėšas. Jau ne vieną kartą minėta, kad tokių žmonių išgyvenimas labai minimalus. Žmonės griebiasi „paskutinio šiaudo“ ir skolinasi pinigų, kur skolų procentai nedidėja. Paprastai tai būna giminaičiai, artimi draugai: *„Taip, esu skolingas pragyvenimui reikia, vis tiek tikiesi kažkokią algą gauti, bet žinai, kai tiek antstolių turiu, tai aš net nelabai tikiuosi kažką gauti.“*

Antrasis sprendimas - kapstyti savarankiškai, įskaitant nelegalų darbą. Monika šiuo metu dirba, tačiau jai sunku išgyventi, nes didžiąją dalį atlyginimo nuskaičiuoja antstolių kontoros. Šiuo metu ji turi apie 20 skolų, jas moka, tačiau sako, kad tokioje situacijoje galima gyventi tik nakvynės namuose, nes būsto už mažas pajamas nenusipirksi ir neišsinuomosi: *„Sunku išsikapstyti, dirbau vienoje darbovietėje, tai nedidelis atlyginimas, dabar perėjau į kitą, na, tikiuosi čia gal greičiau išsimokėsiu, bet vis viena tiek mėnesių tu negali nei išsinuomoti, nei už butą susimokėti...gyventi savo bute negali, nei patarnavimų susimokėti, nes antstoliai pusę atskaičiuoja ir kas tau lieka? Kaip pragyvent žmogui, kur dėtis“.* Simona galvoja apie nelegalų darbą: *„Aš galvojau ir nelegaliai ieškotis darbo...“*

Yra ir gerų pavyzdžių, kai žmonės iš paskutinių jėgų bando grąžinti skolas, nebesiskolina: *„Supraskite, kad iš vieny skolintis ir kitur atiduoti, ne čia tikrai ne. Nes tokioms sumoms, nebe tie laikai kai šimtais skolindavomės ir nekreipdavome dėmesio, o dabar tai ne ne, tikrai ne. Ir pati*

nenorėčiau, aš pati turiu juos ir nenorėčiau, pačios baudos yra ir pati kapstausi, aš pati noriu susimokėti, nenoriu niekam likti skolinga ir savo problemą sprendžiu pati...“

Trečiasis sprendimas – tartis su antstoliais. Petras, turintis įsiskolinimų, bando tartis su antstoliais, susirado darbą, tačiau dirba dar neilgai: „*Na, bandžiau tartis su antstoliais, bandžiau ir gražiai su jais ir matau, kad su jais neįmanoma niekaip. Labai man yra sudėtinga. Nežinau, dabar va yra ketvirta diena, kai dirbu, įsidarbinau ir tikiuosi dabar gal kažkas tai gal... Na, matysiu kaip bus po mėnesio žiūrėsiu, kas bus, ką jie, ar paliks tiek kiek žmogui priklauso ar ne.“*

Apibendrinant, žmones, kurie turi įsiskolinimų, galima apibūdinti taip: žmonės praradę viltį, nieko nesitikinti ir mano, kad paprastas žmogus negali ieškoti teisybės bei sau palankių sprendimų.

3.6 NVO teikiama pagalba įsiskolinimų turintiems žmonėms

(AR) Aiškinomės, kokią pagalbą teikia NVO bei kitos įstaigos įsiskolinimų turintiems žmonėms. Siūlomų pagalbų formų sąrašas pateikiamas antroje lentelėje.

Pagalbos formos	Dalis, %
Pagalba tvarkant dokumentus	81,0
Tarpininkavimas / palydėjimas	75,5
Kitos socialinės konsultacijos / informavimas	73,6
Įgūdžių lavinimas (finansinio raštingumo, asmeninio biudžeto planavimo ir pan.)	47,2
Pagalba įsidarbinant (profesinės kvalifikacijos kėlimas ir kt.)	35,8
Parama pinigine ir/ar nepinigine forma	35,5
Psichologo konsultacijos	22,6
Teisinės konsultacijos / pagalba	22,6
Specialių paslaugų įsiskolinimų turintiems asmenims neteikiame	11,3
Kita	5,7

2 lentelė. Pagalbos formos, kurias teikia NVO, proc.

Galima išskirti 3 grupes paslaugų, kurias teikia apklaustos nevyriausybinės organizacijos. Dažniausiai teikiamos paslaugos – pagalba tvarkant dokumentus, tarpininkavimas bei palydėjimas, informavimas bei socialinės konsultacijos (2 lentelė). Vidutiniškai teikiamos paslaugos yra tokios kaip: pagalba įsidarbinant, parama pinigine arba nepinigine forma. Rečiausiai teikiamos šios

paslaugos: psichologo bei teisinės konsultacijos. Tenka apgailestauti, kad organizacijos turi mažai resursų teisinėms bei psichologo konsultacijoms. Jas teikia tik 22,6 proc. apklaustų organizacijų. Įsiskolinę asmenys susiduria su teisinėmis ir psichologinėmis problemomis. Todėl vienos organizacijos rėmuose teikiamos nemokamos kompetentingų specialistų teisinės, socialinės bei psichologinės konsultacijos būtų labai naudingos bei reikalingos. Apie dešimtadalis (11,3 proc.) nevyriausybinų organizacijų specialių paslaugų įsiskolinimų turintiems žmonėms neteikia.

3.7 Priemonės situacijai keisti

Atlikus NVO atstovų kiekybinės apklausos (AR) analizę, paaiškėjo, kad dažniausiai nurodomos priemonės situacijai keisti yra šios: keisti teisinę sistemą (53,8 proc.), skirti daugiau dėmesio ir lėšų įsiskolinimų prevencijai, bendroms socialinėms paslaugoms (28,8 proc.). Rečiau pasitaikė atsakymai, kad turėtų keistis patys įsiskolinę žmonės (9,6 proc.), reikėtų keisti visuomenės ir darbdavių požiūrį į įsiskolinimus turinčius žmones (7,7 proc.). Interviu su socialiniais darbuotojais taip pat išryškėjo trys analogiškos kategorijos: įstatyminės bazės keitimas; visuomenės švietimas, požiūrio keitimas, prevencija; bendroji socialinė pagalba įsiskolinimus turintiems asmenims.

1. Teisinės bazės keitimas

Poreikis keisti teisinę bazę buvo dažniausiai minimas respondentų. Kaip teigė viena NVO atstovė: *„Ir teisinė sistema turėtų būti lankstesnė, turėtų būti daugiau bendradarbiavimo tarp institucijų tikslu ne vien tik bausti žmogų, tačiau jam padėti spręsti problemas.“*

Visų respondentų prašyta pažymėti iki 5 prioritetinių teisinių priemonių, kurias reikėtų įgyvendinti siekiant efektyvesnio skolų grąžinimo (3 lentelė). Pasak atsakiusių (AR) respondentų, labiausiai pasiteisintų antstolių bylos vykdymo mokesčių sumažinimas, vieno antstolio visos administruojamos skolos, taip pat leisti atidirbti už skolas viešaisiais darbais (žr. 3 lentelę). Aukštų antstolių įkainių problemą ir jų sumažinimo būtinybę pabrėžė socialiniai darbuotojai: *„Sumažinti antstolių išieškojimo paslaugų įkainius, antstoliai privalėtų nutraukti daugkartinius įkainių kėlimus vykdant išieškojimus iš to paties asmens.“*

Priemonės	Dalis, %
Vieno skolininko skolas turėtų administruoti vienas antstolis	81,1
Antstolių administracinių (bylos vykdymo) mokesčių sumažinimas	75,5
Leisti atidirbti už skolas (viešųjų darbų pasirinkimo galimybė)	73,6
Griežtesnė paskolų išdavimo sąlygų kontrolė	69,1
Mažinti išskaitas iš darbo užmokesčio, skolų grąžinimo atidėjimai, didesnės galimybės skolą mokėti dalimis	64,2
Dalies skolos nurašymas jas mokantiems / su antstoliais bendradarbiaujantiems asmenims	54,7
Skolas turėtų administruoti teritoriškai nesunkiai pasiekiamas antstolis	32,1
Senaties terminas skoloms dėl nesunkių administracinių teisės pažeidimų	30,2
Sankcijų už skolų nemokėjimą sugriežtinimas	7,5
Skolų išieškojimo tvarkos sugriežtinimas	5,7
Kita	1,9

3 lentelė. Teisinės priemonės pagal jų įgyvendinimo prioritetą, proc.

Kitos dažnai minimos priemonės: griežtesnė paskolų išdavimo sąlygų kontrolė, dalies skolos nurašymas jas mokantiems / su antstoliais bendradarbiaujantiems asmenims. Bent du trečdaliai apklaustųjų nurodė, jog reikia mažinti išskaitas iš darbo užmokesčio, taikyti skolų grąžinimo atidėjimus, teikti didesnės galimybės skolą mokėti dalimis: „*Turėtų sumažėti iš atlyginimo išskaičiuojama procentinė įsiskolinimų dalis (ypač iš minimalios mėnesinės algos). Išskaičiuojama dalis turėtų būti tokia, kad žmogus galėtų oriai gyventi ir dirbti, o ne rinktis gauti pašalpas.*“

Praktinį galimos tvarkos pakeitimą mažinant atskaitymus iš algų įvardijo su iš įkalinimo įstaigų grįžusiais asmenimis dirbanti socialinė darbuotoja: „*Asmenims, kurie grįžo iš įkalinimo įstaigos, leisti bent pusę metų ar metus dirbti ir užsidirbti neatskaitant įsiskolinimų ir, kad tuo laiku antstoliai neturėtų teisės "auginti" sau mokesčių. Tada asmeniui iš DU išskaičiuoti 20 proc. pusės metų laikotarpyje. Vėliau galima kas metus laiko kelti / didinti išieškojimo procentą po 10 procentų keliant į metus. Tokiu būdu asmuo grįžęs iš įkalinimo įstaigos stengsis įsidarbinti ir nevens mokėti įsiskolinimų.*“

Apie trečdalis respondentų nurodė, jog skolas turėtų administruoti nesunkiai pasiekiamas antstolis teritorine prasme ir jog reikėtų įvesti senaties terminus skoloms dėl nesunkių administracinių teisės pažeidimų. Specialistų nuomone, mažiausiai pasiteisintų sankcijų sugriežtinimas už skolų nemokėjimą, taip pat skolų išieškojimo tvarkos sugriežtinimas.

(ITŽ) Įsiskolinimų turintieji žmonės taip pat pasisako, jog būtina keisti dabar egzistuojančią skolų išskaičiavimo tvarką. Petras turi apie 30 skolų ir: „**Paprasčiausiai turėtų pasikeisti**, (aut. past. – skolų grąžinimo tvarka) **kad ne viską nuskaičiuotų.**“ Roma minėjo, kad susirado darbą, moka skolas ir stengiasi jas kuo greičiau išsimokėti. Ji sutiko, kad reiktų įstatyminės bazės pokyčių: „**Tai taip, reikia, na tai kitaip čia, nors čia Lietuvoje tai čia ar žiūri kas nors į paprastą žmogų? Niekas. Absoliučiai...**“

Monika pasakojo: „**Žinokite, pasakysiu taip, kad kuo daugiau dirbi, jeigu esi formintas žmogus, tuo daugiau tau atskaito. Tas ant to išeina. Ir kaip aš sakau gaunas darbas vardan darbo. Džiaugiuosi, kad turiu darbą, bet čia ne išeitis, tai kad būtų atskaitymo sistema mokesčių kitokia.**“

Apibendrinimui galima pateikti taiklią socialinio darbuotojo citatą: „**Reikia keisti LR įstatymus, atsižvelgti į realių tokių žmonių pragyvenimo situaciją.**“

2. Visuomenės švietimas, požiūrio keitimas, prevencija

Respondentai (AR) minėjo, kad labiausiai pasiteisintų visuomenės švietimas. Pasak jų - „nepakeitus požiūrio – problema „stovės vietoje“. Respondentai teigė, kad jų patirtis rodo, jog įsiskolina ir skolos grąžinimo vengia žmonės, patiriantys socialinę atskirtį, neturintys socialinio palaikančio tinklo, kad bendromis pastangomis pajėgtų išspręsti problemas, taip pat piktnaudžiaujantys psichoaktyviosiomis medžiagomis. Tai žmonės, patiriantys socialinę atskirtį – tai „procesai, kuriais individams užkertami keliai visapusiškai įsitraukti į platesnę visuomenę“ (Giddens, 2005, p. 323). Žmonėms, socialiai atskirtiems dėl skurdaus gyvenimo ar kitų priežasčių, ribojančių jų judėjimą ir bendravimą, nesudaromos galimybės save tobulinti, kurias turi dauguma visuomenės narių. Pasak apklaustų specialistų, pirmiausia dėmesys ir finansavimas turėtų būti skirtas prevencijai, bendruomeniškumo skatinimui visuomenėje.

3. Socialinės pagalbos (įsiskolinusiems) žmonėms tobulinimas

Išanalizavus apklaustų respondentų atsakymus (AR), sužinojome, kad specialistai teikia pasiūlymus, tokius kaip: reikalingumą teikti struktūruotą ir ilgalaikę pagalbą finansų klausimais, įgalinti žmones dirbti, sudaryti su jais skolų išmokėjimo planus, nurodant mokėjimo terminus, teikti psichologų pagalbą. Bendrai visiems, tuo pačiu ir jaunimui, reikėtų organizuoti mokymus, teikti daugiau informacijos apie skolų turėjimo pasekmes, palūkanas.

Apibendrinant kokybinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad dabartinė tvarka (kai nuskaičiuojamos didelės sumos) nesuteikia žmonėms realių galimybių grąžinti skolas (demotyvuoja darbdavių požiūriai, maži atlyginimai) ir neskatina jų dirbti legaliai. Įsiskolinusieji tikisi, kad bus išgirsti, o ne tik smerkiami, kad turi daugybę skolų.

IŠVADOS

Atlikta NVO atstovų apklausa bei giluminiai interviu su įsiskolinimus turinčiais asmenimis ir su jais dirbančiais specialistais leidžia daryti tokias išvadas:

- 1) *„(...) kilpa ant kaklo, kurią lieka tik patraukti,“ – socialinė darbuotoja Danutė.*

Įsiskolinimų problema tarp NVO klientų labai opi. Iš 53 apklaustų nevyriausybinų organizacijų atstovų iš visos Lietuvos tik 5 proc. teigė, jog jų klientai neturi įsiskolinimų. Daugiausiai atsakiusiųjų (26,4 proc.) teigė, kad 10 nuošimčių jų klientų turi įsiskolinimų, o 22 procentai apklausos dalyvių nurodė, kad 80–100 procentų jų klientų turi įsiskolinimų. Vieno asmens antstoliams perduotų bylų skaičius svyruoja nuo 1 bylos iki 15 ir daugiau. Anot darbuotojų, dažniausiai pasitaikanti bendra skolų suma siekė nuo 1500 iki 3000 eurų. NVO darbuotojų teigimu, žmonėms sunku išsikaupti iš skolų – jos lyg „kilpa ant kaklo“. Susidūrę su antstolių kontoromis bei mokantys dideles sumas, žmonės neturi vilties oriai gyventi.

- 2) *„(...) visokios baudos, tai yra baudos už važiavimą be bilieto viešuoju transportu, baudos dėl administracinių pažeidimų ir taip toliau ir panašiai...kurios yra nemokėtos ir perduotos antstoliams“, – socialinis darbuotojas Jonas.*

Dažniausiai pasitaikančios įsiskolinimų priežastys: baudos už važiavimą be bilieto (viešajame transporte); įsiskolinimai už komunalines ir kitas paslaugas; skolos greitųjų kreditų įmonėms; skolos už kitas laiku negrąžintas paskolas. Rečiau pasitaikančios priežastys – žalos atlyginimai, vaikų išlaikymo išlaidos.

- 3) *„(...) Tai pasekmės vėl gi yra tos, kad žmogui tada labai sunku grįžti į visuomenę, į darbo rinką, nes gerai jeigu tu toliau turi labai ne daug, tai tas ne daug yra (...) pusantrų tūkstančio eurais, nes su ta suma gyvendamas nakvynės namuose, už minimumą dirbdamas gali išsimokėti kažkur tai per metus, per pusantrus galbūt“, - socialinė darbuotoja Rita.*

Dažniausiai pasitaikančios įsiskolinimų pasekmės žmonėms: benamystė, gyvenimas iš pašalpų, galimybių oriai gyventi stoka. Pagrindiniai įsiskolinimų turinčių NVO klientų pajamų šaltiniai yra socialinės išmokos (88,5 proc.), nelegalus darbas (50 proc.), legalus darbas (48,1 proc.), artimųjų išlaikymas (36,5 proc.).

- 4) „*Motyvacijos praradimas ir niekaip negali sudomin, to žmogaus ir niekaip negali, kad ir kaip norėtume mes padėti. (...) kada jau ateina jiems į darbovietes, ir tik pradeda dirbt, iš kart ateina dokumentai, prisistato, kad antstoliam skoloj. Viskas. Ir jos [klientės - aut. pastaba] pasiskaičiuoja, kad gauna mažiau, tai – motyvacijos nulis, darbo nebereikia, vėl grįžtam į tą amžiną pašalpų sistemą ir vat taip viskas ratu ir vėl ratu, ir nėra, neina prakirpti, kaip aš sakau, to rato ir išlaisvint tą žmogų (...)*“, – socialinė darbuotoja Danutė.

Specialistų požiūriu labiausiai skolas demotyvuoja gražinti dideli atskaitymai iš algos. Gyventi iš pašalpų / nelegalių pajamų labiau apsimoka, nes nuo jų nedaromi atskaitymai. Be to, negebėjimas gražinti skolų – pakerta savivertę, prie to prisideda ir neigiamas darbdavių požiūris į įsiskolinimų turinčius žmones. Patys įsiskolinusieji teigia, kad dirbant išgyvenimui lieka labai mažai lėšų, o esant dabartinei skolų išieškojimo tvarkai legaliai dirbti už minimalią algą neapsimoka.

- 5) „*Nu bandžiau tartis su antstoliais, bandžiau ir gražiai su jais ir matau, kad su jais neįmanoma niekaip. Labai man yra sudėtinga*“, – NVO klientė Simona.

Šiuo metu egzistuojančios galimybės spręsti įsiskolinimų problemą yra ribotos. Įsiskolinimų turintys žmonės sprendžia įsiskolinimų problemą įvairiais būdais: persiskolina, bando kapstytis savarankiškai, nevengia nelegalaus darbo, bando tartis su antstoliais. NVO dažniausiai teikiama pagalba įsiskolinusiems žmonėms: tarpininkavimas, palydėjimas; socialinės konsultacijos; pagalba tvarkant dokumentus; įgūdžių lavinimas ir kt. Organizacijos turi nepakankamai resursų teisinėms bei psichologo konsultacijoms – šias būtinas paslaugas teikia tik apie penktadalis organizacijų.

- 6) „*(...) nuskaičiavimo procentai turi priklausyti ne nuo to, iš kur tu gauni pajamas, o nuo sumos*“, – socialinė darbuotoja Rita.

Problemos sprendimas reikalauja teisinės bazės keitimo, prevencijos ir socialinių paslaugų įsiskolinusiems asmenims stiprinimo. Kalbant apie teisines priemones, labiausiai pasiteisintų antstolių bylos vykdymo mokesčių sumažinimas, vieno antstolio visos administruojamos skolos, taip pat leisti atidirbti už skolas viešaisiais darbais. Prevencinės priemonės apima visuomenės švietimą (finansinio raštingumo plėtrą), darbdavių požiūrio keitimą, prevenciškai teikiamas bendrąsias socialines paslaugas. Didžiausia paslaugų įsiskolinimų turintiems asmenims spraga – organizacijų galimybės suteikti kvalifikuotą teisinę ir psichologinę pagalbą.

SIŪLYMAI

Siūlymai teisinei bazei tobulinti:

- 1) „(...) tos nuskaitymų sumos galėtų būti mažesnės (...), nes žmogų labiau motyvuoja. Jisai turi tą suvokimą, kad ne pusę, ne viską nuo jo nuskaičiuos, kad ta suma, ji kažkokia realiai liks pragyvenimui”, - socialinė darbuotoja Rita.

Mažinti išskaitas iš darbo užmokesčio ir kitų išgyvenimui būtinų pajamų, jei tai yra vienintelės asmens pajamos. Vykdam išieškojimus negalima išieškoti iš darbo užmokesčio ir jam prilygintų išmokų bei davinių dalies, kuri neviršija Vyriausybės nustatytos vienos minimaliosios mėnesinės algos (MMA), jei tai yra vienintelės asmens pajamos. Išieškojimų apribojimai netaikomi, jei tai susiję su skolininko pareiga išlaikyti nepilnametį vaiką. Tokiu atveju liktų galiojanti esama tvarka.

- 2) „Pavyzdžiui nuo aštuoniolikos eurų susidaro keli šimtai eurų baudos, tai už ką? Už ką tiek, tokios sumos antstoliams, čia neįsivaizduojam niekas iš kur, kiek reikia dirbt, kad tiek (...)”, NVO klientas Petras.

„(...) darbdaviai sužinoję, kad žmogus turi tikrai daug antstolių, patys atsisako [įdarbinti - aut. pastaba]. Ypač mažos įmonės, kurios turi tik vieną buhalterį, o žmogus turi pavyzdžiui dvidešimt antstolių, o dvidešimt antstolių tai reiškia kokių keturiasdešimt ir daugiau bylų ir ta viena vargšė buhalterė nu ir turi visus atskaitymus daryti (...)”, socialinė darbuotoja Rita.

Mažinti antstolių administracinius (bylos vykdymo) mokesčius ir įsiskolinusio asmens patiriamus kaštus. Jei skolininkas jau turi vieną bylą, kitos automatiškai būtų nukreipiamos pas tą patį antstolį

- 3) „(...) greitieji kreditai šiaip viena iš priežasčių ir dabar kažkaip tai manau, šiais metais gal ir prasidėjo jaustis ta tendencija, kad ne taip lengvai duoda tuos kreditus, bet iki šiol, dar metai prieš, tai mes stebėjomės kaip lengvai duoda greitąjį kreditą”, - socialinė darbuotoja Rita.

Subalansuoti kreditorių ir įsiskolinusių asmenų atsakomybę: tęsti pastangas griežtinti paskolų išdavimo sąlygų kontrolę, įvesti senaties terminą skoloms dėl nesunkių administracinių teisės pažeidimų, organizuoti didžiųjų kreditorių susitikimus dėl skolos dovanojimo.

Siūlymai įsiskolinimų prevencijai stiprinti:

- 1) *„(...) vieni susiję su pačio žmogaus galbūt negebėjimais naudotis savo finansais ir prisiėmimu skolų (...)”, - socialinė darbuotoja Rita.*

Finansinio raštingumo didinimas. Organizuoti finansinio raštingumo mokymus, viešąją reklamą, teikti daugiau informacijos apie skolų turėjimo pasekmes, palūkanas.

- 2) **Viešojo transporto prienamumo didinimas.** Vilniaus savivaldybės pavyzdžiu teikti daugiau nemokamų nuolatinių viešojo transporto bilietų NVO ir nakvynės namų klientams, kurie rodo pastangas gražinti skolas, susirasti darbą.

Siūlymai socialinių paslaugų įsiskolinusiems asmenims stiprinti:

- 1) *„(...) tada mes taip pasimokėm, jeigu kažką tariasi, tai visada turi pasirašinėti, nes susitarimas žodžiu tai pas juos praktiškai neturi jokios garantijos”, - socialinė darbuotoja Rita.*

Teikti socialiniams darbuotojams daugiau žinių skolų gražinimo klausimais: siekiant, kad socialiniai darbuotojai efektyviau galėtų atstovauti savo klientus, rengti socialiniams darbuotojams seminarus, daugiau informuoti apie skolų gražinimo sąlygas ir tvarką, galimus grafikų sudarymus ir pan.

- 2) **Didinti pirminės teisinės pagalbos žinomumą:** skolininkai turėtų būti informuojami apie galimybę gauti nemokamą teisinę pagalbą.

- 3) *„(...) teikiame dar tokią paslaugą kaip atvejo vadyba. Tai iš esmės su kiekvienu (...) susitarimo būdu darome planą dėl pagalbos. Tai reiškia ir su antstoliais, kaip mes planuojamės dirbti”, - socialinė darbuotoja Rita.*

Teikti ilgalaikę ir struktūruotą pagalbą, tokią kaip: finansų klausimų konsultacijos; įgalinimas dirbti (pagalba darbo paieškose). Papildomas dėmesys ir finansavimas turėtų būti skirtas teisinių ir psichologinių paslaugų teikimui vienos organizacijos ribose.

1 PRIEDAS: Įskolinimų priverstinio išieškojimo per antstolius tvarka Europos valstybėse

Pateikiame informaciją apie fizinių asmenų įsiskolinimų priverstinio išieškojimo tvarką keliose Europos valstybėse. Daugiausia dėmesio skiriama klausimui, kokio dydžio atskaitymai iš darbo užmokesčio, pensijų bei įvairių socialinių išmokų šiose valstybėse yra galimi priverstinai išieškant, nuo kokių aplinkybių priklauso leistina atskaitymų suma. Priede naudojama informacija gauta pagal užklausą.

Pasak Lietuvos Respublikos Seimo Kanceliarijos informacijos ir komunikacijos departamento tyrimų skyriaus, **Jungtinėje Karalystėje**, išieškotojui (kreditoriui) prašant, teismas gali priimti išskaitos iš darbo užmokesčio nurodymą (angl. *attachment of earnings*), kuriuo skolininko darbdavys įpareigojamas išskaitytą iš darbo užmokesčio sumą persiųsti teismui, kuris perduoda ją kreditoriui. Spręsdamas, kiek skolininkas išgali mokėti kreditoriui, teismas nustato minimalią pinigų sumą, kurios reikia skolininkui pragyventi – vadinamąjį apsaugotą uždarbio dydį (angl. *protected earnings rate*), ir iš skolininko galima paimti ir perduoti kreditoriui tik šį dydį viršijančią pinigų sumą. Išskaitos nurodymas nepriimamas, jei įsiskolinimas yra mažesnis už 50 Eur, taip pat tada, kai skolininko darbo užmokestis nuolat neviršija apsaugoto darbo užmokesčio dydžio. Kreditorius negali kreiptis su prašymu priimti nurodymą, jeigu skolininkas yra savarankiškai dirbantis, bedarbis, tarnauja armijoje, oro pajėgose, karo ar prekybos laivyne.

Kai dėl pablogėjusios finansinės padėties, ligos ar darbo netekimo skolininkas nebeišgali mokėti skolos kaip nustatyta nurodyme, jis gali kreiptis į teismą su prašymu pakeisti nurodymo sąlygas, pavyzdžiui, sudaryti jam galimybę mokėti skolą mažesnėmis dalimis arba sustabdyti nurodymo galiojimą.

Tais atvejais, kai asmuo nemoka Vaiko apsaugos agentūros (*Child Support Agency, CSS*) arba Vaiko išlaikymo tarnybos (*Child Maintenance Service, CMS*) nustatytos išlaikymo sumos, šios įstaigos gali priimti atskaitymo iš darbo užmokesčio nurodymą, kuriuo skolininko darbdavys įpareigojamas atskaityti reikalingą sumą iš skolininko darbo užmokesčio. Privalomi mokėjimai iš darbo užmokesčio įsiskolinimui padengti apskaičiuojami pagal nustatytas formules, neatsižvelgiant į kitas asmens galimai turimas skolas ar išlaidas. Tačiau skolininkui po atskaitymo **turi likti ne mažiau kaip 60 proc. jo grynujų pajamų (t. y. be sumokėtų mokesčių ir socialinio draudimo įmokų).**

Kaimyninėje **Latvijoje**, visais atvejais skola negali būti išieškoma iš vienkartinių pašalpų ir išmokų (vaiko gimimo išmokos, laidojimo išlaidų kompensacijos, kitos socialinės paramos išmokos), taip pat iš darbdavio mokamų kelionės išlaidų kompensacijos bei kompensacijos už darbo įrankių nusidėvėjimą, kai esant darbiniams santykiams, darbuotojai naudoja savo asmeninius įrankius ir priemones. Gali būti išieškoma iki pusės valstybės mokamos senatvės pensijos. Iš neįgalumo pensijos gali būti išieškoma tiek, kad skolininkui bet kuriuo atveju liktų valstybinės socialinės apsaugos išmokos dydžio suma. **Bet kuriuo atveju skolininkui turi likti minimalaus mėnesinio darbo užmokesčio dydžio pajamos.** Tačiau šie išieškojimo apribojimai netaikomi, kai reikalavimas yra susijęs su skolininko pareiga išlaikyti nepilnametį vaiką. Šiuo atveju skolininkui garantuotai paliekamos tik pusės minimalaus mėnesinio darbo užmokesčio dydžio pajamos. Išieškotinos sumos apskaičiuojamos nuo skolininko pajamų, kurios lieka sumokėjus mokesčius.

Suomijoje, siekiant užtikrinti skolininkui ir jo šeimai tinkamą pragyvenimą, išskaitymams iš darbo užmokesčio, reguliaraus atlyginimo ir tarnybinių pensijų yra taikomi kiekybiniai apribojimai. Paprastai gali būti išskaitytas trečdalis išmokėto skolininko darbo užmokesčio ir reguliaraus atlyginimo. Skolininkui visada yra užtikrinama apsaugota pajamų dalis. Kai pinigai yra išieškomi iš skolininko periodinių pajamų, tai išieškoma pinigų suma turi būti apskaičiuojama remiantis bendrųjų skolininko pajamų suma (bazinėmis pajamomis) ir apsaugota jų dalimi. Bazinės pajamos apima periodiškai gaunamą darbo užmokestį, atlyginimą natūra, pensijas ir kitas periodines rentas. Subsidijos ir kitos vienkartinės išmokos, nedarbingumo pašalpos ar nedarbingumo draudimo išmokos nėra įskaičiuojamos į bazines pajamas. Priverstinio išieškojimo kodeksas nustato **apsaugotų pajamų dydį**, kai skolos dalis yra išieškoma iš periodiškai mokamo atlyginimo. Ši dalis dienai negali būti mažesnė nei 19,9 Eur ir 7,15 Eur jo sutuoktiniui, vaikui arba sutuoktinio vaikui, atsižvelgiant į jų poreikius. Skaičiuojant apsaugotą pajamų dalį, yra laikoma, kad mėnuo turi 30 dienų.

Švedijoje, išieškant pinigų sumą iš darbo užmokesčio, skolininkui negali būti paliekama mažiau nei minimali pragyvenimui reikalinga suma, nustatoma atsižvelgiant į asmens šeimyninį statusą ir į auginamų vaikų skaičių. **Minimali pragyvenimui reikalinga suma kasmet yra nustatoma** Vyriausybės. Prieš priimant galutinį sprendimą dėl išieškojimo, skolininkui leidžiama pareikšti savo poziciją dėl skolos gražinimo terminų, atidėjimo ar įmokos sumažinimo.

Vokietijoje, nustatyta, jog išieškojimas nenukreipiamas į pusę tų darbo pajamų, kurios gautos už viršvalandinį darbą, taip pat į papildomai gautas pajamas, t.y. premijas ar išmokas specialiomis progomis, dienpinigius, komandiruočiųpinigius, išmokas už pavojingą darbą, kalėdines

premijas iki pusės darbinių pajamų per mėnesį dydžio (bet ne didesnes kaip 500 Eur), santuokos ir vaiko gimimo pašalpas, vaiko auginimo pašalpas, paramą studijoms, pašalpas našliams ir mirties atveju, susijusias su darbo ar tarnybos santykiais, taip pat į neregio pašalpą. Paprastai neišieškoma ir iš išmokų, mokamų dėl kūno sužalojimo ar padarytos žalos sveikatai, pagal įstatymą mokamų išlaikymo išmokų, periodinių įplaukų, gaunamų iš fondų ar iš trečiųjų asmenų kaip globos ar dosnumo išraiška, taip pat iš periodiškai gaunamų sumų iš našlių, našlaičių, tarpusavio pagalbos ir ligonių kasų, išmokų pagal gyvybės draudimo sutartį, neviršijančių 3 579 Eur; išieškojimas galimas tik atskirais pateisinamais atvejais, jei viso įsiskolinimo negalima padengti išieškant iš skolininko kilnojamojo turto (Fizinių asmenų įsiskolinimų priverstinio išieškojimo per antstolius tvarka Europos valstybėse, 2016 m.).

Apžvelgtose valstybėse minėtų išieškojimo klausimų reglamentavimas yra gana įvairus, tačiau vienaip ar kitaip yra įtvirtinta tam tikra skolininko apsauga, kad jis galėtų patenkinti būtiniausias pragyvenimo reikmes.

LITERATŪRA

1. Bliujienė, L. Aktualūs teisiniai santykiai, susiję su antstolių veikla. 2013
2. Fuks, E. Įspėja apie pavojų, į kurį patenka vis daugiau žmonių. 2015
3. Giddens, A. Sociologija. 2005
4. Lietuvos Respublikos Seimo Kanceliarijos Informacijos ir Komunikacijos departamento tyrimų skyrius. Įskolinimų priverstinio išieškojimo per antstolius tvarka Europos valstybėse. 2015
5. Nevyriausybinų organizacijų ir ekspertų koalicija „Galiu Gyventi“. Antstolių veikla vykdant išieškojimus. Teisiniai ir praktiniai patarimai. 2013